

Zdzisław Bartkowicz, Andrzej Chudnicki

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

Konflikty z prawem byłych wychowanków młodzieżowych ośrodków wychowawczych

Abstrakt: W roku 2012 sprawdzono karalność 196 byłych wychowanków trzech młodzieżowych ośrodków wychowawczych, którzy przebywali w nich w latach 2005–2006. W świetle danych z Krajowego Rejestru Karnego do ukończenia 20. roku życia zostało skazanych przez sądy 69,4%, z których 71% miało na swoim koncie pobyt w zakładzie karnym lub areszcie śledczym. Największe ryzyko konfliktu z prawem występuje do ukończenia 19 roku życia. Nieletni, którzy zostali skreśleni z ewidencji placówki z powodu nieobecności częściej i wcześniej popadają w konflikt z prawem niż opuszczający placówkę w wyniku postanowienia sądu. Uzyskane dane przedyskutowano w kontekście resocjalizacji zakładowej.

Słowa kluczowe: przestępczość nieletnich, skuteczność resocjalizacji, młodzieżowe ośrodki wychowawcze.

Wprowadzenie

Najczęściej stosowanym kryterium oceny efektywności placówek resocjalizacyjnych jest powrotność do przestępstwa osób, które je opuściły. „Za stosowaniem tego miernika przemawia względna obiektywność, łatwość uchwycenia i dostępność w rejestrach wymiaru sprawiedliwości” (Niewiadomska 2007, s. 235). Brak recydywy przestępczej nie jest najdoskonalszą miarą skutecznej resocjalizacji, gdyż trudno na tej podstawie stwierdzić, czy w resocjalizowanym zaszła korzystna przemiana. Opierając się na kryterium recydywy nie da się również ustalić czy zastosowany środek był rzeczywiście potrzebny. Jest też możliwe, że popełnione po

opuszczeniu zakładu przestępstwo nie zostało wykryte. Inne wskaźniki efektywności (takie jak: zachowanie w trakcie resocjalizacji, plany życiowe) są uważane za jeszcze bardziej zawodne (Ciosek 2003).

Osiągnięcie stanu umożliwiającego powstrzymanie się od popełniania przestępstw (brak recydywy) jest w pedagogice resocjalizacyjnej traktowane jako cel minimum. Celem głównym jest osiągnięcie stanu, który nie tylko zabezpiecza przed recydywą, ale również umożliwia optymalne funkcjonowanie społeczne (Machel 2003, s. 21). Z psychopedagogicznego punktu widzenia resocjalizacja jest skuteczna, gdy doprowadza do wystąpienia korzystnych zmian w osobowości i zachowaniu osoby resocjalizowanej (Bartkowicz 2008). Oceniając skuteczność resocjalizacji najlepiej byłoby łączyć oba cele, a nie przeciwstawiać je sobie, gdyż nawet najbardziej korzystne przeobrażenia osobowościowe resocjalizowanego, błędną w obliczu jego recydywy przestępczej, zaś ponowne skazanie nie oznacza, że w resocjalizowanym nie zaszły korzystne przeobrażenia. W praktyce jednak badacze zadowalają się ustaleniem czy został osiągnięty cel minimum.

Posługując się formalno-prawnym kryterium skuteczności resocjalizacji, jakim jest brak recydywy przestępczej, trzeba mieć na uwadze, że kryterium to odnosi się *stricte* do dorosłych sprawców czynów karalnych. Na mocy kodeksu karnego osoba niepełnoletnia, co do zasady, może odpowiadać karnie dopiero od 17 roku życia, a za niektóre przestępstwa mając ukończone 15 lat. Wobec nieletnich sąd rodzinny i nieletnich nie wymierza kar, lecz stosuje środki wychowawcze, lecznicze lub poprawcze przewidziane w Ustawie o postępowaniu w sprawach nieletnich, przy czym środki mogą być realizowane nawet do 21 roku życia (Stańdo-Kawecka 2007, s. 300). W zależności od sytuacji mogą być one stosowane równolegle ze środkami karnymi.

Wśród instytucji zajmujących się resocjalizacją zakładową główne miejsce pod względem liczby przebywających w nich nieletnich, zajmują młodzieżowe ośrodki wychowawcze (MOW), których liczebność w ostatnim czasie dynamicznie wzrosła. W 2004 roku było 45 placówek tego typu, dysponujących 2783 miejscami (Laskowski 2007), a w 2014 funkcjonowało ich już 92 z 5558 miejscami (Kulesza 2014). Umieszczenie w MOW jest najostrzejszym ze środków wychowawczych stosowanych przez sądy, „całkowicie zmieniającym środowisko wychowawcze nieletniego” (Stańdo-Kawecka 2007, s. 305), a orzeczenie o jego zastosowaniu zapada średnio w 6% spraw (Gilewicz 2010). Decyzja sądu zostaje poprzedzona diagnozą psychologiczno-pedagogiczną, potwierdzającą wysoki poziom demoralizacji nieletniego oraz konieczność zastosowania takiego środka wychowawczego i zapada najczęściej po wyczerpaniu możliwości zastosowania innych środków.

Rozmiary przestępczości popełnianej przez byłych wychowanków placówek resocjalizacyjnych są różnie oceniane w zależności od sposobu pomiaru oraz przyjętego okresu katamnezy. Z badań wykonanych w latach 60. i 70. (np. przez Słupczyńskiego i in., czy przez Wierzbickiego – por. Bartkowicz 1987) wynika, że około połowa wychowanków zakładów tak poprawczych, jak i wychowawczych,

zostaje w okresie 3–4 lat skazana za przestępstwo popełnione po opuszczeniu zakładu. Obecnie sytuacja wygląda w zasadzie podobnie, przynajmniej jeśli chodzi o zakłady poprawcze i schroniska dla nieletnich. Jak wynika z badań przeprowadzonych przez Najwyższą Izbę Kontroli na drogę przestępczą wróciło 58% byłych pensjonariuszy zakładów poprawczych. Wskaźniki powrotu do przestępczości (bez uwzględnienia okresu katamnezy) wahały się od 14,4% dla dziewcząt do 87,5% dla chłopców – notorycznych uciekinierów z placówek resocjalizacyjnych. Dane te dotyczą 1700 byłych wychowanków 14 zakładów poprawczych, przebywających tam w latach 2001–2008 (*Informacja* 2009). Adam Szecówka (2013) obliczył, że konflikt z prawem w pięcioletniej katamnezy dotyczył 46,5% byłych wychowanków wszystkich zakładów poprawczych. Warto dodać, że katamnezą objęto pięć kolejnych roczników zwolnionych nieletnich. Z badań tych, podobnie jak z poprzednich, wynika, że poszczególne placówki drastycznie różnią się uzyskiwanymi wskaźnikami karalności byłych wychowanków. Warto przy tym zauważyć, że wskaźniki te średnio nie odbiegają od uzyskiwanych od pół wieku.

Dane pozwalające na ocenę efektywności resocjalizacji w młodzieżowych ośrodkach wychowawczych mierzonej konfliktem z prawem są znacznie skromniejsze. Jak wynika z raportu po kontroli działalności 14 młodzieżowych ośrodków wychowawczych w zakresie kształcenia i resocjalizacji przeprowadzonej przez Najwyższą Izbę Kontroli (*Informacja* 2011) instytucje te nie sprawdzają skuteczności na podstawie danych na temat karalności swoich byłych wychowanków. Z badań ankietowych przeprowadzonych na potrzeby kontroli wynika, że tylko 7% respondentów po opuszczeniu MOW trafiło do zakładu karnego lub poprawczego. Ankiety rozesłane zostały do 1021 byłych wychowanków kontrolowanych placówek, na które odpowiedziało jedynie 200 osób (19,6%), co stawia pod dużym znakiem zapytania wiarygodność tych danych. Arkadiusz Kamiński (2011) objął badaniami ankietowymi 423 byłych wychowanków trzech młodzieżowych ośrodków wychowawczych, z których tylko 26% przyznało się do bycia karanym przez sąd. Autor nie podał jednak ilu byłych wychowanków nie odesłało ankiety, ani jaki było okres katamnezy. Wskaźniki konfliktu z prawem byłych wychowanków MOW, ustalone na podstawie prawomocnego skazania zarejestrowane w Krajowym Rejestrze Karnym, są drastycznie wyższe niż to wynika z przytaczanych wyżej badań ankietowych i wynoszą one 67,9% dla 162 byłych wychowanków trzech MOW objętych trzyletnim okresem katamnezy (Bartkiewicz 2013).

Wysoka powrotność jest cechą charakterystyczną nie tylko polskich instytucji resocjalizacyjnych. Recydywa nieletnich będących pod opieką brytyjskich instytucji resocjalizacyjnych – YOT (*Youth Offending Team*) w rocznej katamnezie wyniosła 44,4% (Wilson, Hinks 2011, s.12), przy czym średnia wieku badanych wychowanków YOT's wyniosła 15,3 lat, a 20% analizowanej populacji stanowiły dziewczęta. Holenderskie badania dotyczące powrotności do przestępstwa określają wskaźnik recydywy na 79,9% dla 1154 adolescentów w wieku 12–24, którzy przebywali w placówce resocjalizacyjnej minimum 2 lata (Mulder i in. 2010).

Wskaźniki recydywy uzależnione są od długości katamnezy. Dowodzą tego amerykańskie badania nad recydywą młodocianych przestępców. Spośród 404 638 zwolnionych w 2005 r. młodocianych więźniów w ciągu w pierwszego roku zostało ponownie aresztowanych 56,7%, w okresie trzech lat od opuszczenia zakładu karnego około dwie trzecie (67,8 %), a w ciągu pięciu lat aż trzy czwarte (76,6%) z nich (Sickmund, Puzzanchera 2014). Poziom recydywy nie jest zjawiskiem stałym i zmienia się w czasie w zależności od wielu czynników mikro- i makrospołecznych. Szkockie badania nad recydywą (Scottish Government 2015) wskazują, że przestępcy w wieku poniżej 21 lat mają jedną z najwyższych średnią liczbę ponownych wyroków na sprawcę (0,57). Wskaźnik ten był w latach 1997–1998 na najwyższym poziomie i wynosił 0,93, w latach 2003–2004 wyniósł 0,82 przy wskaźniku recydywy 40,6%, a w latach 2012–2013 wyniósł już tylko 33%.

Celem badań przedstawionych w tym artykule jest ocena przestępczości byłych wychowanków trzech młodzieżowych ośrodków wychowawczych, resocjalizowanych w latach 2005–2006. Zostaną przedstawione rozmiary ich karalności w zależności od długości okresu katamnezy i trybu opuszczania placówki, a także liczba skazań przez sąd.

Metoda

Prezentowane dane są częścią projektu badawczego zrealizowanego w latach 2005–2012. Obejmował on wychowanków trzech młodzieżowych ośrodków wychowawczych (w Puławach, Łękawie i Wielkich Drogach), którzy przebywali w tych placówkach w latach 2005–2006. Stanowili oni w chwili badania ok. 10% całej populacji nieletnich przebywających w tego typu placówkach na terenie Polski, przeznaczonych dla chłopców w normie intelektualnej. Zostali oni poddani badaniom za pomocą baterii testów, które przeprowadzono jesienią 2005 i 2006. Wypełniali także kwestionariusz zawierający pytania dotyczące sytuacji rodzinnej, szkolnej, historii wykolejenia i pobytu w placówce.

W 2012 roku przeprowadzono analizę dokumentacji znajdującą się w tych instytucjach, umożliwiającą uzyskanie danych niezbędnych do zapytania o karalność. Siedmioletni okres, jaki upłynął od rozpoczęcia badań do chwili sprawdzenia karalności, gwarantował, że wszyscy przebywający tam wówczas wychowankowie opuścili placówkę co najmniej trzy lata wcześniej.

Młodzieżowe ośrodki wychowawcze są placówkami oświatowymi, toteż na długość pobytu wychowanków znaczny wpływ ma organizacja roku szkolnego. Do placówek tych z reguły nieletni trafiają w okresie powakacyjnym, a skreślani są po zakończeniu roku szkolnego. W okresie wolnym od nauki szkolnej wychowankowie najczęściej przebywają w swoich domach rodzinnych.

Na podstawie analizy dokumentacji zakładowej skompletowano dane umożliwiające złożenie zapytania o karalność 196 osób, czyli wszystkich faktycznie

przebywających wówczas wychowanków. Byli to chłopcy w wieku 13–18 lat (średnio 16,5). Wśród nich 28% to uczniowie 5 i 6 klasy szkoły podstawowej, 63% – uczęszczało do gimnazjum, a 9% – uczyło się w zasadniczej szkole zawodowej. Przeciętna długość pobytu badanych nieletnich w tych placówkach wyniosła 21 miesięcy (SD = 13,1).

Wyniki

Jak wynika z danych otrzymanych z Krajowego Rejestru Karnego 148 osób, tj. 75,3% spośród 196 byłych wychowanków, figurowało w systemie jako prawomocnie skazani przez sąd, zaś zapytania odnośnie do 48 osób, tj. 24,7%, wróciły z informacją „nie figuruje”.

Analizując dane uzyskane z KRK wzięto pod uwagę rok życia, w którym doszło do pierwszego skazania przez sąd. Dane te zostały zestawione w tabeli 1. Okazało się, że aż 33 osoby (16,8%) zostały skazane w postępowaniu karnym jako siedemnastolatki, lecz przed ukończeniem 18 roku życia. W wieku 18 lat, ale przed ukończeniem 19 r.ż. skonfliktowanych z prawem było już 43,4% badanych. Grupa ta składa się z osób, do których można odnieść kryterium jednorocznej katamnezy. W świetle obowiązującego prawa ukończenie 18 r. ż. jest zakończeniem obowiązkowej edukacji w MOW. Gdyby zatem ograniczyć się do rocznej katamnezy skuteczność resocjalizacji prowadzonej w trzech badanych ośrodkach można by ocenić całkiem optymistycznie, gdyż ponad połowa (56,6%) nie popadła w tym czasie w konflikt z prawem.

Tabela 1. Wiek badanych w chwili pierwszego skazania

Ukończony rok życia w chwili pierwszego skazania	Niekarani sędownie		Karani sędownie				
			N	%	% skumulowany	w tym: umieszczeni w zakładzie karnym lub areszcie śledczym	
	N	%				N	%
17 r. ż. i wcześniej	163	83,2	33	16,8	16,8	32	97%
18 r. ż.	111	56,6	52	26,5	43,4	40	77%
19 r. ż.	70	35,7	41	20,9	64,3	25	61%
20 r. ż.	60	30,6	10	5,1	69,4	3	30%
21 r. ż. i później*	56	28,6	12	6,0	75,5	5	42%
Suma	48	24,5	148	75,5		105	71%

* dane na temat karalności tej grupy wiekowej dotyczą 86,7% badanych.

Ryzyko konfliktu z prawem nie ogranicza się jednak do pierwszego roku pełnoletności. Jak pokazują dane w tabeli 1. niewiele mniejsze ryzyko konfliktu z prawem utrzymuje się w kolejnym, 19. roku życia (20,9%). W 20. roku życia wskaźnik recydywy osiąga już 64,4%. Dopiero z chwilą rozpoczęcia 21. r.ż. liczba nowych przestępców wyraźnie spada, osiągając wartość 5,1%. Zatem stosując trzy-letni okres katamnezy (począwszy od ukończenia 18. r.ż.) uzyskujemy wskaźnik konfliktu z prawem wynoszący 69,4%, co oznacza, że tylko 30,6% byłych wychowanków można uznać za zresocjalizowanych z formalno-prawnego punktu widzenia. Ostatnia kategoria wiekowa dotyczy osób, które popadły w konflikt z prawem po ukończeniu 21. roku życia. Jest to grupa 12 osób, z których 6 zostało pierwszy raz skazanych w wieku 22 lat, a 2 dopiero w wieku 23 lat. Tak długi, co najmniej 4-letni, okres katamnezy był jednak dostępny w odniesieniu do 86,7% wszystkich badanych, toteż dane te należy traktować z pewną ostrożnością. Niemniej fakt, że 6% badanej grupy popada w konflikt z prawem dopiero po ukończeniu 21. r.ż. sugeruje, że zagrożenie takie wciąż istnieje. Przedstawione dane wskazują, że do badań obejmujących okres zaledwie jednego a nawet dwóch lat katamnezy należałoby podchodzić dość sceptycznie.

W tabeli 1. podano też informację, jaka część osób skazanych sądownie w poszczególnym roku życia została umieszczona w analizowanym okresie w zakładzie karnym lub areszcie śledczym. Niemal wszyscy badani spośród tych, którzy weszli w konflikt z prawem najwcześniej, bo już w 17. roku życia, trafili do placówki penitencjarnej (97%). Dla karanych sądownie osiemnastolatków umieszczanie w zakładzie karnym lub areszcie śledczym jest też wysoce prawdopodobne (77%). W przypadku karanych sądownie w 19. roku życia zastosowanie kary bezwzględnego pozbawienia wolności i / lub pobytu w areszcie śledczym obejmuje już tylko 61% grupy, zaś w przypadku karanych po ukończeniu 20. roku życia – tylko 30%. Ogółem 71% wszystkich wychowanków skazanych przez sądy w okresie objętym badaniami trafiło do placówki penitencjarnej. Ponieważ zastosowanie kary pozbawienia wolności wynika z oceny przez sąd popełnionego czynu, jak i negatywnej prognozy przy stosowaniu łagodniejszych kar, należy przypuszczać, że byli wychowankowie, którzy wcześniej zaczęli popełniać przestępstwa w ocenie sądu zostali uznani za groźniejszych, a ich stopień wykołejenia został oceniony jako poważniejszy niż wchodzących w konflikt z prawem w późniejszym okresie życia. Co drugi wychowanek, tj. 105 spośród 196, czyli 54% badanych, ma na swoim koncie pobyt w areszcie śledczym lub ZK. Wskaźnik ten prawdopodobnie byłby jeszcze wyższy, gdyby wydłużyć okres katamnezy o kolejne lata. Prawdopodobnie personel MOW nie uświadamia sobie, że trzy czwarte ich podopiecznych niedługo po opuszczeniu placówki będzie skazana przez sąd, zaś co najmniej połowa to przyszli pensjonariusze placówek penitencjarnych. Na pobycie w więzieniu lub areszcie śledczym nie skończy się przypuszczalnie ich kariera przestępcza. Ponieważ – jak wyliczył Teodor Szymanowski (2010) – wskaźnik recydywy młodocianych skazanych na karę pozbawienia wolności wnosi 72%, toteż można przypuszczać, że recydywa w podobnych rozmiarach dotknie również tę grupę.

Proces resocjalizacji w danym ośrodku kończy się formalnie z chwilą skreślenia z listy wychowanków. Przyczyny skreślenia zostały pogrupowane w dwie kategorie wynikające z obowiązujących przepisów: „nieusprawiedliwioną nieobecność” i „zakończenie procesu resocjalizacji”. Przeanalizowano, czy i w jakim stopniu sposób opuszczenia placówki łączy się z późniejszym konfliktem z prawem. Dane zestawione w tabeli 2. dowodzą, że istnieje istotna statystycznie zależność między tymi dwoma zmiennymi. Byli wychowankowie, którzy zostali skreśleni z ewidencji z powodu nieusprawiedliwionej nieobecności częściej wchodzi w konflikt z prawem niż skreśleni w wyniku postanowienia sądu o zakończeniu procesu resocjalizacji.

Tabela 2. Przyczyna skreślenia z ewidencji ośrodka a karalność po jego opuszczeniu

Ukończony rok życia w chwili pierwszego skazania	Przyczyna skreślenia				Zróżnicowanie
	Nieusprawiedliwiona nieobecność		Postanowienie sądu o zaprzestaniu stosowaniu środka wychowawczego w postaci umieszczenia w MOW		
	N	%	N	%	
17 lat i wcześniej	18	30,5	15	10,9	$\chi^2 = 23,036$ $df = 4$ $p = 0,0001$
18 lat	21	35,6	31	22,6	
19 lat	6	10,2	35	25,5	
20 lat	6	10,2	4	2,9	
21 lat i później	0	0	12	8,8	
Razem karani sądownie	51	86	97	70,8	$\chi^2 = 5,453$ $df = 1$ $p = 0,02$
Razem niekarani sądownie	8	14	40	29,2	
Suma	59	100	137	100	

Długość pobytu w młodzieżowym ośrodku wychowawczym, a w konsekwencji również moment opuszczenia go przez wychowanka, nie są sztywno określone. W świetle obowiązującego prawa ten środek wychowawczy, co do zasady, stosuje się wobec nieletnich do ukończenia 18. roku życia. Może być jednak umorzony lub zamieniony na inny. Pobyt w ośrodku na wniosek wychowanka może być przedłużony do czasu ukończenia nauki, którą rozpoczął przed osiągnięciem pełnoletności. Zakończenie pobytu formalnie kończy się z chwilą skreślenia z ewidencji, które następuje w trybie dyscyplinarnym (z powodu nieobecności) albo w wyniku postanowieniu sądu o zaprzestaniu stosowania środka wychowawczego w postaci umieszczenia w ośrodku.

Przeanalizowano, czy i w jaki sposób przyczyna skreślenia z ewidencji związana jest z późniejszą karalnością. Okazało się, że najczęściej i najwcześniej zostały skazane za przestępstwa osoby, które skreślono z listy wychowanków z powodu

nieusprawiedliwionej nieobecności. Spośród 59 skreślonych w tym trybie aż 51 zostało skazanych, co oznacza, że wskaźnik karalności dla tej grupy wynosi aż 86%.

Zdecydowaną większość wychowanków, bo 137 spośród 196 wszystkich badanych (co stanowi 69,9%), skreślono w wyniku postanowienia sądu o zaprzestaniu stosowania środka wychowawczego w postaci umieszczenia w MOW. W grupie tej skazanych za przestępstwo jest 97 osób, co daje wskaźnik karalności wynoszący 70,8%, który jest o 15,2% niższy niż wśród skreślonych z powodu nieusprawiedliwionej nieobecności (por. tab. 2.). Z przedstawionej analizy wynika, że osoby skreślone z MOW z powodu nieuzasadnionej nieobecności są istotnie częściej skazywane za przestępstwo ($\chi^2 = 5,453$, $df = 1$, $p = 0,02$).

Młodzieżowe ośrodki wychowawcze mają charakter otwarty i nie dysponują środkami ochrony, mogącymi skutecznie zapobiec ucieczkom. Notoryczne uciezki, to jeden z głównych problemów tych placówek, dezorganizujący lub uniemożliwiający efektywną pracę z nieletnim. „Skala tego zjawiska w Polsce w roku szkolnym 2010/2011 objęła 3292 wychowanków, co stanowi 72,55% wszystkich miejsc w ośrodkach” (Kulesza 2012), przy czym główną przyczyną nieobecności wychowanków jest niewrócenie z domu rodzinnego (po przepustce na święta i ferie). Dłuższe nieobecności nieletniego w placówce, a także związane z tym faktem zmiany placówki, w której powinien on przebywać, pod znakiem zapytania stawiają możliwości oddziaływań resocjalizacyjnych, a w konsekwencji także „rozliczania” młodzieżowych ośrodków wychowawczych z nieskutecznej resocjalizacji.

W tabeli 2. przedstawiono dane pozwalające odpowiedzieć na pytanie czy ze sposobem opuszczenia MOW (nieusprawiedliwiona nieobecność bądź postanowienie sądu) wiąże się wiek, w którym nastąpiło pierwsze skazanie przez sąd. Okazało się, że w grupie 51 nieletnich skreślonych z ewidencji z powodu nieobecności aż 18, czyli 30,5%, zostało skazanych przed 18. rokiem życia, a rok później było ich już 66,1%, podczas gdy wśród skreślonych na mocy postanowienia sądu odpowiednie odsetki wynoszą 10,9 oraz 33,5. Związek między trybem skreślenia, a wiekiem pierwszego skazania, sprawdzony za pomocą testu χ^2 jest wysoce istotny statystycznie ($p = 0,0001$).

Byli wychowankowie młodzieżowych ośrodków wychowawczych mają na swoim koncie różnorodną liczbę przestępstw i skazań. Jedynie 19,6% spośród skonfliktowanych z prawem zostało skazanych tylko raz, 36,5% – 2–3 razy, a 44,1% – miało na swoim koncie 4 i więcej skazań. Osoba skazana za przestępstwo co najmniej po raz czwarty określana jest mianem „sprawcy wielokrotnie karanego” (Błachut i in. 2004, s. 307–308). Przyjmując kryterium jurystyczne recydywy (art. 64 § 1 k.k.) 12 byłych wychowanków (8% skazanych) zaliczono do kategorii recydywy specjalnej zwykłej, a jeden został uznany za multirecydywistę (art. 64 § 2 k.k.).

Tabela 3. Liczba skazań

Liczba skazań	N	%
1	29	19,6
2	36	24,3
3	18	12,2
4 i więcej	65	44,1
Ogółem	148	100

Jak wynika z danych przedstawionych przez Instytut Wymiaru Sprawiedliwości (Jankowski 2012, s. 6), osoby skazane jednokrotnie stanowiły aż 46,8%, a wielokrotnie skazani – 24,3%. Na tle populacji ogólnopolskiej byli wychowankowie MOW wyróżniają się więc zdecydowanie wyjątkowo dużą aktywnością przestępczą oraz wysokim (niemal dwukrotnie wyższym) wskaźnikiem przestępczości wielokrotnej. Trzeba jednak pamiętać, że dane ogólnopolskie obejmowały wszystkich skazanych niezależnie od wieku.

Dyskusja i wnioski

Przedstawione w tym artykule dane na temat przestępczości byłych wychowanków młodzieżowych ośrodków wychowawczych dowodzą, że skuteczność resocjalizacyjna mierzona popadaniem w konflikt z prawem jest w przypadku tych instytucji wyraźnie mniejsza niż w przypadku zakładów poprawczych. Z danych wynika, że 69,4% spośród byłych wychowanków trzech MOW, jest skazywana przed 21 rokiem życia, czyli przed upływem trzech lat od osiągnięcia pełnoletności i opuszczenia – w większości przypadków – ośrodka. Tymczasem – przypomnijmy – wskaźnik konfliktu z prawem dla byłych wychowanków zakładów poprawczych w pięcioletniej katamnezie wynosi 46,5% (Szecówka 2013). Powyższa konkluzja kłóci się z pewnością z powszechnym odczuciem, że MOW gromadzą młodzież w mniejszym stopniu zdemoralizowaną, wobec której wystarczy zastosować środek o charakterze wychowawczym, by uchronić ją przed konfliktem z prawem.

Największe ryzyko konfliktu z prawem to okres bezpośrednio po opuszczeniu placówki. Ponieważ jest to najbardziej newralgiczny czas, należałoby zastanowić się nad poprawą systemu opieki nad młodzieżą opuszczającą ośrodki, która – jak można przypuszczać na podstawie wyników przedstawionych badań – jest niewystarczająca.

Otrzymane wskaźniki niekorzystnie odbiegają od wskaźników uzyskiwanych w polskich badaniach sprzed 30–40 lat, w świetle których bardziej nasiloną była przestępczość osób opuszczających zakłady poprawcze niż wychowawcze. Nasuwa się tu pytanie, czy rzeczywiście mamy do czynienia z pogorszeniem skuteczno-

ści resocjalizacyjnej młodzieżowych ośrodków wychowawczych (kontynuujących tradycje zakładów wychowawczych), czy też do ośrodków tych kierowana jest obecnie młodzież, która dawniej prawdopodobnie byłaby kierowana do zakładów poprawczych. Jeśli przyczyna większej skuteczności zakładu poprawczego tkwiłaby w systemie resocjalizacyjnym tej instytucji, w tym także w stopniu izolacyjności, to zapewne warto byłoby podjąć na nowo dyskusję na temat skutków nadmiaru swobody i wolności w resocjalizowaniu osób głęboko wykołejonych.

Przedstawione badania ujawniły, że przedłużające się nieobecności skutkujące skreśleniem z ewidencji wychowanków są ważnym czynnikiem rzutującym na dalsze losy: wychowankowie tacy popełniają przestępstwa wcześniej i częściej, co powinno skłonić do głębszych analiz tego aspektu funkcjonowania MOW. Z placówek tych można dość łatwo oddalić się, a wielotygodniowe nieobecności sprzyjają zapewne dokonywaniu czynów zabronionych i pogłębianiu się wykołejenia społecznego.

W przypadku nieletnich systematycznie uciekających z placówek trudno jest nawet mówić o skuteczności lub nieskuteczności procesu resocjalizacji, gdyż najprawdopodobniej ten proces nigdy się nie rozpoczął. Z informacji zawartych w odpowiedzi podsekretarza stanu w Ministerstwie Edukacji Narodowej na interpelację nr 18167 w sprawie placówek opiekuńczych i resocjalizacyjnych (*Odpowiedź...* 2010) wynika, że: „ok. 70% spośród oczekujących na wolne miejsca w MOW to nieletni, którzy mieli już wskazywane placówki (częstokroć wielokrotnie) i nie byli do nich doprowadzani oraz ci, którzy w najbliższym czasie kończą 18. rok życia, zaś 10% to nieletni bezwzględnie wymagający leczenia (także psychiatrycznego) przed umieszczeniem w MOW”. W ich przypadku można mówić – za Krystyną Marzec-Holką (1999) – o „pozornej i fałszywej resocjalizacji”, będącej skutkiem podejmowania nieskutecznych działań niedostosowanych do potrzeb tych osób. Poprzez niepodjęcie skutecznych i profesjonalnych działań, państwo niejako skazało te osoby na karierę przestępczą.

Podjęta w tym artykule próba oceny skuteczności MOW opiera się jedynie na kryterium prawno-karnym. Potrzebne byłyby również badania uwzględniające inne kryteria, w tym funkcjonowanie psychospołeczne a zwłaszcza podjęcie pracy. Badania losów byłych wychowanków, które uwzględniają powyższe kryteria to pilna potrzeba najbliższych lat.

Abstract: Conflicts with the Law of Former Pupils of Youth Educational Centers

In 2012, the criminal record of 196 former pupils of three youth educational centres who stayed there in 2005–06 was examined. In the light of data from the National Criminal Record, up to the age of 20, 69.4% of them were convicted by the courts, of whom 71% were in prison or remand centre. The highest risk of breaking the law occurs up to the age of 19. Juveniles who were removed from the register of the institution due to absence

more frequently and earlier break the law than those who leave the institution as a result of a court decision. The obtained data were discussed in the context of rehabilitation in correctional facilities.

Key words: juvenile delinquency, the effectiveness of social rehabilitation, youth educational centers.

Bibliografia

- [1] Bartkowicz Z., 1987, *Efektywność resocjalizacyjna nieletnich w zakładzie poprawczym i wychowawczym*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Lublin.
- [2] Bartkowicz Z., 2013, *Agresywność, kompetencje społeczne i samoocena resocjalizowanych nieletnich a ich przestępczość w okresie dorosłości*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Lublin.
- [3] Bartkowicz Z., 2008, *Korzystna zmiana jako kategoria pedagogiki resocjalizacyjnej*, [w:], *Wielowymiarowość aktywności i aktywizacji*, (red.) Guz S., Sokołowska-Dzioba T., Pielecki A., Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej TWP w Warszawie, Warszawa.
- [4] Błachut J., Gaberle A., Krajewski K., 2004, *Kryminologia*, Wydawnictwo ARCHE, Gdańsk.
- [5] Ciosek M., 2003, *Psychologia sądowa i penitencjarna*, LexisNexis, Warszawa.
- [6] Gilewicz M., 2010, *Analiza statystyczna danych o ewidencji spraw i orzecznictwie w sprawach nieletnich za lata 1999–2009*, Wydział Statystyki DO II 0350-003/2010, Warszawa.
- [7] Jankowski M., Kotowski A., Marczewski M., Momot S., Ostaszewski P., Siemaszko A., Ważny A., Więcek-Durańska A., 2012, *Efektywność warunkowego zawieszenia kary pozbawienia wolności mierzona powrotnością do przestępstwa*, Instytut Wymiaru Sprawiedliwości, Warszawa.
- [8] Kamiński A. (red), 2011, *Skuteczność oddziaływań resocjalizacyjnych stosowanych wobec nieletnich umieszczonych w młodzieżowych ośrodkach wychowawczych*, [w:] *Uwarunkowania procesu resocjalizacji*, Ogólnopolskie Stowarzyszenie Pracowników Resocjalizacji oraz Instytut Pedagogiki Uniwersytetu Wrocławskiego, Oficyna Wydawniczo-Poligraficzna „KONIKA”, Warszawa.
- [9] Laskowski A., 2007, *Centralny system kierowania nieletnich do placówek resocjalizacyjnych i socjoterapeutycznych*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze”, nr 2.
- [10] Machel H., 2003, *Więzienie jako instytucja karna i resocjalizacyjna*, Wydawnictwo ARCHE, Gdańsk.
- [11] Marzec Holka K., 1999, *Nieletni przestępcy czynów karalnych przeciwko zdrowiu i życiu*, [w:] *Psychospołeczne uwarunkowania zjawisk dewiacyjnych wśród młodzieży w okresie transformacji ustrojowej w Polsce*, (red.) Machel H., Wszeborowski K., Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk.
- [12] Mulder E., Brand E., Bullens R., Van Marle H., 2010, *A Classification of Risk Factors in Serious Juvenile Offenders and the Relation Between Patterns of Risk Factors and Recidivism*, „Criminal Behaviour and Mental Health”, nr 20.
- [13] Niewiadomska I., 2007, *Osobowościowe uwarunkowania skuteczności kary pozbawienia wolności*, Wydawnictwo Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin.

- [14] Scottish Government, *Reconviction Rates in Scotland: 2012–13 Offender Cohort*, „Statistical Bulletin: Crime and Justice Series” 2015.
- [15] Sickmund M., Puzanchera C. (red.), 2014, *Juvenile Offenders and Victims: 2014 National Report*, PA: National Center for Juvenile Justice, Pittsburgh.
- [16] Stańdo-Kawecka B., 2007, *Prawo karne nieletnich. Od opieki do odpowiedzialności*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa.
- [17] Szecówka A., 2013, *Powrotność na drogę przestępczą nieletnich zwolnionych z różnych typów zakładów poprawczych*, [w:] *Profilaktyka społeczna i resocjalizacja w nurtach inkluzji. Doświadczenia, problemy, perspektywy międzynarodowe*, (red.) Jezińska B., Rejzner A., Szczepaniak P., Szecówka A., Uniwersytet Warszawski, Warszawa.
- [18] Szymanowski T., 2010, *Recydywa w Polsce. Zagadnienia prawa karnego, kryminologii i polityki karnej*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa.
- [19] Wilson E., Hinks S., 2011, *Assessing the Predictive Validity of the Asset Youth Risk Assessment Tool Using the Juvenile Cohort Study (JCS)*, „Ministry of Justice Research”, Series 10/1, December.

Źródła internetowe

- [20] Kulesza J., 2012, *Raport: Zjawisko ucieczek wśród wychowanków Młodzieżowych Ośrodków Wychowawczych w roku szkolnym 2010/2011*, Ośrodek Rozwoju Edukacji, www.ore.edu.pl [data pobrania: 2.06.2015].
- [21] Kulesza J., 2014, *Raport nt. zapotrzebowania na miejsca w placówkach resocjalizacyjnych resortu edukacji*, Ośrodek Rozwoju Edukacji, www.ore.edu.pl [dostęp: 2.06.2015].
- [22] *Odpowiedź podsekretarza stanu w Ministerstwie Edukacji Narodowej na interpelację nr 18167 w sprawie placówek opiekuńczych i resocjalizacyjnych*, Warszawa 2010, <http://orka2.sejm.gov.pl/IZ6.nsf/main/OE9F6D86> [dostęp: 20.05.2015].
- [23] *Informacja o wynikach kontroli działalności młodzieżowych ośrodków wychowawczych w zakresie kształcenia i resocjalizacji*, Najwyższa Izba Kontroli, LOP-4101-17/2010, Nr ewid. 51/2011/P10159/LOP, Opole 2011, <https://www.nik.gov.pl/kontrole/wyniki-kontroli-nik/kontrole,8524.html> [dostęp: 20.05.2015].
- [24] *Informacja o wynikach kontroli realizacji niektórych zadań w zakresie pomocy społecznej na rzecz dzieci przez wybrane jednostki administracji samorządowej powiatów*, Najwyższa Izba Kontroli, KPZ – 41010 – 08, Nr ewid. 149/2009/P/08/097/KPZ, Warszawa 2011, <https://www.nik.gov.pl/plik/id,73,vp,73.pdf> [dostęp: 20.05.2015].